[0519] HERANALYSE VAN EEN STELLINGWERVER OPPERVLAKTESTRUCTUUR*

Een van de in Muysken (1978) genoemde typen van syntactische verandering ontstaat t.g.v. "heranalyse van bepaalde syntactische constructies, op grond van hun oppervlaktestructuur", die meestal leidt tot verandering in de basisregels van de grammatica. Een bij mijn weten niet eerder beschreven en verklaard geval van voltooid deelwoordvorming in het Stellingwerfs doet vermoeden dat daarbij sprake is van een soortgelijke heranalyse. Het betreft hier (onregelmatige) dubbele deelwoordvorming: in de oppervlaktestructuur van een enkelvoudige zin verschijnen naast één hulpwerkwoord van tijd i.p.v. één, twee voltooide deelwoorden. Dit verschijnsel is echter zeer beperkt. Het komt, voor zover ik heb kunnen nagaan, alleen voor in zinnen als (1)a en (2)a, dat zijn zinnen met de verba *kunnen* en *willen*[1]. In enkele andere zinnen (met *moeten* en *zullen)* komt het mogelijk ook voor, maar ik ben niet zo zeker van de grammaticaliteit ervan als bij (1)a en (2)a[2]. De tegenhangers van (1)a en (2)a in (3) en (4) zijn ongrammaticaal. Zin (1)b en (2)b, met enkelvoudige deelwoordvorming, geven (o.a.) als informatie dat de betreffende persoon de handeling niet heeft verricht, maar daartoe mogelijk in staat resp. graag toe bereid was. In de corresponderende a-zinnen wordt onder meer uitgedrukt dat de handeling is verricht (de b-zinnen hebben op dit punt beide lezingen); in (2)a is de handeling niet door de betreffende persoon verricht, terwijl wat dat betreft in (1)a beide lezingen mogelijk zijn.

(1)a "Ze zeggen dat Geert et op zien geweten het." "Watte? Zol hí'j dat *daon* hebben *kund*?"
("Ze zeggen dat Geert het op zijn geweten heeft." "Wat? Zou híj dat gedaan kunnen hebben?")

(1)b "Zol Geert dat doen *kund* hebben?" ("Zou Geert dat hebben kunnen doen?")

(2)a "Hi'j was lelk, dat zí'j et pad slicht maekt hadden." "Zol hi'j dat zéls *daon* hebben *wild*?" ("Hij was kwaad, omdat zíj het pad vlak hadden gemaakt." "Zou hij dat zélf gedaan willen hebben?")

(2)b "Zol hi'j dat zéls doen wild hebben?"
"Zou hij dat zélf hebben willen doen?"

(3) *Zol hí'j dat daon hebben kunnen?

(4) *Zol hi'j dat zéls daon hebben willen?

Nieuwenhuijsen (1973-1974) merkt op, dat de samenhang tussen de transformatie Pred. Raising en de transformatie Voltooid Deelwoordvorming (VD) niet moeilijk is in te zien: bij de transformatie VD zal vanwege het bekende A-over-A-principe in de deelstructuur (5)a niet de V van *horen,* maar de hoger gelegen V worden gekozen. Waarom de

---

*Ik dank Theo v.d. Hoek voor zijn kritische kanttekeningen bij een eerdere versie van dit artikel.

werking van VD dan tot nul wordt gereduceerd is hem niet duidelijk. Nieuwenhuijsen suggereert dat als gevolg van het A-over-A-principe niet de normale VD optreedt; waartegen bedenkingen kunnen worden ingebracht, gezien tegenhangers uit het Stellingwerfs als in (5)b. In de meeste Stellingwerfse idiolecten treedt de infinitief niet in de plaats van het voltooid deelwoord in de gevallen waarin dat in het Nederlands wel gebeurt.

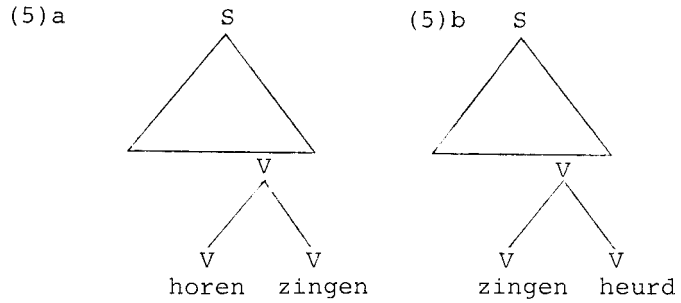

Elders (in Bloemhoff (1977) en (1979)) besprak ik volgordeverschijnselen in de Stellingwerfse V-cluster in verband met V-raising. Dit vooral naar aanleiding van Evers (1975), die in zijn beschrijving met behulp van voor het merendeel cyclische transformaties V-clusters laat ontstaan uit dieptestructuren waarin elke V gesitueerd is binnen het domein van een S. Zo ligt aan (6) een dieptestructuur als in (7) ten grondslag, die met behulp van (o.a.) de in verband met de van het Nederlands afwijkende volgorde van de werkwoorden aangepaste transformatie V-raising (8) wordt omgezet in de correcte oppervlaktestructuur (vgl. Evers (1975:38).

(6) ... omdat hi'j dat maegien zien wild had. (... omdat hij dat meisje had willen zien)

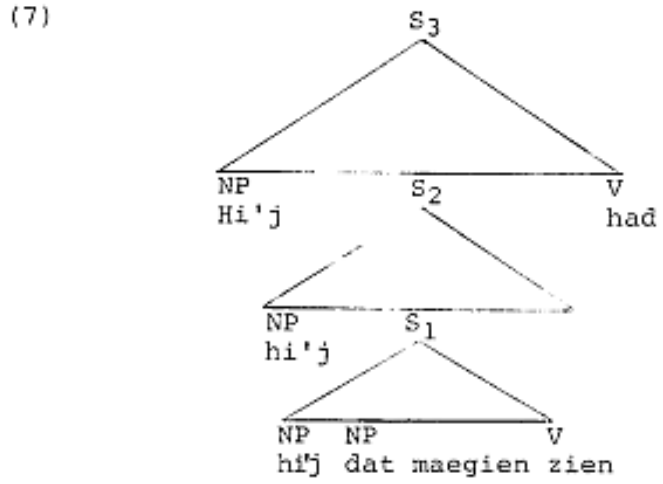

(8) Transformatie V-raising (verplicht, cyclisch).

$$\begin{array}{llllll} \text{SD} & \text{X} & \left[[\emptyset]_{C_1} \quad \underline{\qquad\qquad} \right. & \text{Y} & \text{V} & \left.(\{^{PP}_{S}\})\right]_S & \text{V} \\ & 1 & 2 & & 3 & 4 & 5 \\ \text{SC} & 1 & 2 & & \emptyset & 4 & 3 : 5 \end{array}$$

(C_1 is de plaats van de zinskomplementeerder: in een bijzin meestal ingenomen door *dat*, maar bij V-raising moet deze plaats leeg zijn (Ø). De posities van C_1 tot V binnen het met haken gemarkeerde domein van een S hoeven maar door één positie te worden weergegeven)

Evers' beschrijvingsmodel lijkt geen verklaring te bieden voor het ontstaan van (1)a en (2)a. Er moet verband worden aangenomen met de post-cyclische "verb-second rule", d.i. de transformatie die de persoonsvorm uit de V-cluster naar voren kan brengen, dus op de plaats van de persoonsvorm in de hoofdzin. Het blijkt namelijk zo te zijn dat wanneer deze transformatie niet optreedt, dubbele deelwoordvorming achterwege blijft. In plaats van (11) en (12) worden dan (9) en (10) gegenereerd. Dit is een onregelmatigheid die vragen oproept, gezien het overigens zo regelmatige proces dat V-raising en verb-second rule uitdrukken: VD treedt gewoonlijk slechts eenmaal op (slechts in één cyclus dus), terwijl er doorgaans geen afhankelijkheid van VD ten opzichte van de verb-second rule valt te bespeuren (vgl. (13) en (14)). De "onregelmatige VD" kan binnen Evers' model wel worden beschreven. VD geordend na de postcyclische verb-second rule brengt - overigens alleen met behulp van regelkenmerken, daarmee van toepassing op bepaalde verba, èn bovendien afhankelijk van het voorkomen van *hebben* - zinnen als (1) en (2) voort.

(9) Ze mieden Geert, omdat die et wel es daon hebben kunnen zol.
(10) Ik kan me niet indaenken, dat hi'j dat daon hebben willen zol.
(11) *... omdat hi'j dat daon hebben kund zol.
(12) *... omdat hi'j dat daon hebben wild zol.
(13) ... omdat hi'j dat zien wild hadde.
(14) Hadde hi'j dat zien wild?

Semantisch gezien lijkt er wel een reden te zijn waarom *hebben* zich ook richt naar *kunnen* en *willen.* Immers, (1)a en (2)a zijn te parafraseren met (15) en (16), maar ook met (17) en (18).

(15) Zou het kunnen dat hij het gedaan heeft?
(16) Zou hij willen dat hij het zelf gedaan had?
(17) Zou het gekund hebben dat hij dat gedaan heeft?
(18) Zou hij gewild hebben dat hij het zelf gedaan had?

Het functionele van het voltooide aspect van *kunnen* e.d. ligt echter niet zo voor de hand. Het afwijkende karakter van de structuur met twee deelwoorden lijkt niet door de wenselijkheid een voltooid aspect uit te drukken gemotiveerd. Men zou dan immers in (9) en (10) ook dubbele VD verwachten. Eerder is er sprake van de mogelijkheid tot een extra interpretatie achteraf ((17) en (18)). Merkwaardig is bovendien dat, wanneer *kunnen* (e.d.) deelwoord wordt, toch geen vorm van het hulpwerkwoord van tijd *hebben* rechts ervan verschijnt, wat in het zeldzame geval dat regelmatige dubbele VD optreedt, wél gebeurt (zie noot 1). Die onregelmatigheid pleit tegen (17) en (18), en lijkt binnen Evers' model moeilijk te kunnen worden beschreven en verklaard.

Muysken (1978:187-189) geeft enkele voorbeelden van z.g. "Heranalyse van oppervlaktestructuren", ontleend aan Naro (1976) en aan Vennemann (1973:350).Van laatstgenoemde auteur neem ik hier het voorbeeld over: de datief NP in (19)a en (20)a wordt "geherinterpreteerd" als onderwerp, doordat deze in de positie staat waar anders meestal subjecten staan[3].

(19)a	hem$_{dat}$	nedede$_{V}$	no help$_{nom}$	Oud Engels
(19)b	they$_{nom}$	needed$_{V}$	no help$_{acc}$	Modern Engels
(20)a	me$_{dat}$	waes gegiefan$_{V}$	an boc$_{nom}$	Oud Engels
(20)b	I$_{nom}$	was given$_{V}$	a book$_{acc}$	Modern Engels

M.i. is er iets dergelijks aan de hand met betrekking tot de hier besproken Stellingwerfse zinnen met dubbele VD; vgl. (21).

(21)	X	E	Y	A	B	C	D
		(Vf-plaats in hfdzin)		(.....V-cluster.....)			
	Ie	*hebben*	de hond				*sleugen*
	omdat ie	Ø	de hond			*sleugen*	*hebben*
	Hi'j	*het*	de hond			*slaon*	*wild*
	omdat hi'j	Ø	de hond		*slaon*	*wild*	*het*
	omdat hi'j	Ø	d'r mit		*beginnen*	*kund*	*had*
	Hi'j	*had*	d'r mit			*beginnen*	*kund*
	Hi'j	*het*	him			*scheren*	*zuld*
	Hi'j	*het*	mit heur			*praoten*	*kund*
	omdat hi'j	Ø	op et ies			*valen*	*is*
	Hi'j	*is*	op et ies				*valen*
	Hi'j	*mos*	daor			*west*	*hebben*
	Wie	*zol*	dat			*daon*	*hebben*
	dat hi'j	Ø	dat		*daon*	*hebben*	*zol*
	omdat hi'j	Ø	et	*daon*	*hebben*	*kunnen*	*zol*

Wanneer in een zin van VD sprake is staat op de plaats van D - zie (21) - ook blijkens de daar gegeven voorbeelden, een voltooid deelwoord, de persoonsvorm, òf de infinitief van het hulpwerkwoord van tijd *hebben* (evt. van *zijn*). Men kan nu veronderstellen dat de spreker steeds het verbale element op de plaats van D anders dan een vorm van het hulpwerkwoord van tijd *hebben,* interpreteert als voltooid deelwoord. Dat kan natuurlijk alleen, als elders in de zin VD optreedt; dit houdt in dat er, maar niet op de plaats van D, sprake moet zijn van het optreden van *hebben.* M.a.w.: de laatste positie van de oppervlaktestructuur in (1)a en (2)a zou steeds worden geïnterpreteerd als die voor het voltooid deelwoord[4]. Dat het hier om iets anders gaat dan om z.g. syntactische assimilatie (zie voor dat verschijnsel o.a. Duinhoven (1975)), of liever: dan om alléén maar syntactische assimilatie, lieten (9) en (10) al zien: daar treedt immers géén dubbele VD op.

Wie aan Evers' (1975) beschrijvingsmodel wil vasthouden of althans, ook met Nieuwenhuijsen (1976:601), aan de opvatting dat deelwoorden niet als kategorie voorkomen in het herschrijfsysteem, maar met behulp van een transformatie die aan een V een feature of affix toevoegt worden gevormd, kan niet konstateren dat er in het veronderstelde geval van syntaktische herinterpretatie sprake is van een herstructurering in de basiscomponent na interpretatie van oppervlaktestructuren, maar moet opmerken dat de "on-regelmatige VD" optreedt doordat frekwentere oppervlaktestructuren waarin een voltooid deelwoord voorkomt tot een tweede VD dwingen. Emonds (1978) genereert de V-cluster voor het Frans (en Engels) vanuit de basiscomponent met behulp van een regel als in (22), en leidt deze dus niettransformationeel af. Nieuwenhuijsen (1976:600) stelt voor de V-raising komplementen te genereren vanuit de basis en ze niet als onderliggende S-en te beschouwen.

(22) V' -> V (V')

Deelwoorden worden in Emonds (1978) afgeleid met behulp van een z.g. lokale transformatie, nl. (vereenvoudigd weergegeven) als in (23).

(23) V -> volt. deelw./ V ____

Evenmin als die van Evers levert Emonds' beschrijving zicht op een mogelijke verklaring van de Stellingwerfse dubbele VD op. De "normale" transformatie VD motiveert immers niet de tweede VD; dat doen vooral de plaats in de reeks werkwoorden die na V-raising ontstaat en de verb-second rule. Aangezien VD niet wordt beschouwd als een basisregel (en men het aantal kategorieën in de basis zoveel mogelijk wil beperken) treedt er hier a priori geen verandering op in de basiscomponent. Bij de huidige stand van onderzoek moet dus worden aangenomen dat de tweede transformatie VD steeds optreedt, als de n.a.v. (21)

aangeduide kontekst zich in de (bijna) oppervlaktestructuur voordoet[5].

Duinhoven (1975), die de verschillende verklaringen van de ontwikkeling van part. + inf. tot inf. + inf. samenvat en met eigen inzichten aanvult, wijst op enkele in dit verband interessante voorbeeldzinnen van progressieve syntaktische assimilatie uit de Zweedse "Umgangssprache" in Lindqvist (1944), hier weergegeven in (24).

(24)a Jag har inte kunnat sovit (i.p.v. *sova*).
Ik heb niet *"gekund geslapen".
(24)b Det hade du bort sagt (i.p.v. *säga).*
Dat had je *gemoeten gezegd".
(24)c Han hade mycket väl kunnat rest (i.p.v. *resa).*
Hij had heel goed *"gekund weggegaan".

Het ligt minder voor de hand om in de Stellingwerver gevallen van dubbele VD te spreken van syntaktische assimilatie: de deelwoorden worden immers gescheiden door *hebben.* M.a.w., de "assimilerende eenheden" worden onderbroken. Dit is misschien niet zo'n groot bezwaar, omdat het bij syntaktische assimilatie gaat om "overdracht van syntaktische informatie" tussen verschillende syntaktische kategorieën. De syntaktische assimilatietheorie verklaart echter niet, zoals hiervoor reeds werd opgemerkt, het bestaan van (9) en (10) naast (1)a en (2)a; noch het uitblijven van dubbele VD in andere zinnen.

Ljunggren (1934) is het blijkens Lindqvist (1944) niet eens met de opvatting dat in de Zweedse voorbeeldzinnen sprake is van syntaktische assimilatie: "Die unbefangene Umgangssprache befolgt, mehr oder weniger ungehemmt, ein bestimmtes Prinzip: sie setzt das letzte Glied der Gruppe ins Supinum (Perf. Part.)." Ljunggren meent dat de groep van hulpwerkwoord en hoofdwerkwoord een groepsflexiekenmerk draagt, welk kenmerk aan het laatste lid van de groep wordt toegevoegd. Nader onderzoek van Zweeds materiaal moet uitmaken of een interpretatie "op de laatste plaats VD" een rol speelt bij de dubbele deelwoordvorming. Onbedoeld wijst Ljunggren's formulering enigszins in de richting van iets als syntaktische herinterpretatie.

Nijeberkoop/Ni'jberkoop *Henk Bloemhoff*

Noten

1. Dit baseer ik in de eerste plaats op mijn eigen grammaticaliteitsoordeel; ik ben native speaker van het Stellingwerfs van Nijeberkoop. De grammaticaliteit van

(1)a, (2)a en (9), (10), de uitzonderlijkheid daarvan, en de ongrammaticaliteit van (3), (4) en (11), (12) werden mij bevestigd door vier native speakers van het Stellingwerfs uit Nijeholtpa, Nijeberkoop en Haule. Buiten mijn bespreking vallen zinnen met regelmatige dubbele deelwoordvorming, zoals: "Ik vreug et mar, omdat zi'j et wel es daon hebben kund had"; soortgelijke zinnen noteerde ik uit het Gronings, en ook uit het Fries van Jubbega: "Sytse hie dat ek [ɪk] wol dien ha wold!" (? "Sietse had dat ook wel gedaan willen hebben!"). Voor "dubbele deelwoordvorming" leze men in dit artikel steeds, tenzij anders aangegeven, "onregelmatige dubbele voltooid deelwoordvorming". Prof. dr. H. Entjes noemde mij nog, als vrij algemeen voor Overijssel: "umdat hi'j dat zol (e)daon hebben (e)kund".

2. Alleen met *zullen* kan ik een derde, tamelijk betrouwbare voorbeeldzin geven: "Zol heur man dat zels daon hebben zuld!" (Nijeberkoop, Haule). In andere gevallen ontstond - overigens begrijpelijk - te veel twijfel omtrent de grammaticaliteit van bepaalde gekonstrueerde zinnen.
3. Een vergelijkbaar voorbeeld kreeg ik uit de taal van Genemuiden, van Mevr. J. Bakker-Rietman uit die plaats. "Er is haar een borst afgezet" kan daar luiden: "Sie is een böst of-ezet."
4. Oppervlaktestructuren als *het .... heurd zingen, het... zeten te lezen* en *het .... zien fietsen* laten toch infinitieven zien op de plaats van D in (21), afgezien nog van het voorkomen van infinitieven in pure extrapositiekomplementen. De komplementen *zingen, te lezen, fietsen* zijn echter, evenals (V's in) extrapositiekomplementen, van een andere aard dan de V's in de pure V-clusters in (21): dat demonstreren *heurd heb zingen* (overigens naast: *zingen heurd heb), zeten het te lezen, zien heb fietsen* (overigens naast: *fietsen zien heb),* máár: **wild het slaon, *kund had beginnen,* enz. Vgl. voor het aangeduide onderscheid voor het overige Bloemhoff (1977) en (1979).
5. De geïnteresseerde in Evers' onderzoek in het licht van de laatste ontwikkelingen binnen de t.g.-syntaxis (*E*xtended *S*tandard *T*heory) wijs ik graag op Zwart (1979).

Bibliografie:

Bloemhoff, H.

1977 *Enkele volgordeverschijnselen in het Stellingwerfs in verband met V-raising* (Ongepubl. doctoraalscriptie Nederlands Instituut RU Groningen).

1979 'Een peer odderingsprincipes die et Stellingwarfs anbelangen' (Lezing gehouden voor het Frysk Filologekongres 1978). Te verschijnen in: *Philologia Frisica Anno 1978.*

Duinhoven, A.M.
1975 'Nobel die coninc hadde ghedaen sijn hof crayeren ouer al. De ontwikkeling van participium + infinitief tot infinitief + infinitief', in: Jansen-Sieben, R., S. de Vriendt en R. Willemyns (eds.), *Spel van Zinnen. Album A. van Loey.* Brussel, 89-99.

Emonds, J.
1978 'The Verbal Complex V' - V in French', in: *Linguistic Inquiry* IX 2, 151-175.

Evers, A.
1975 *The transformational cycle in Dutch and German.* diss. Utrecht.

Lindqvist, A.
1944 'Über einen Fall von syntaktischer Assimilation', in: *Studia Neophilologica XVI* (1943-1944), 277-285.

Ljunggren, R.
1934 'Supinum och dubbelsupinum', in: *Uppsala Universitets Årsskrift.*

Muysken, P. C.
1978 'Syntactische veranderingen', in: Koefoed, G.A.T. en J. van Marle (eds.), *Aspecten van taalverandering.* Groningen.

Naro, A. J.
1976 'The Genesis of the Reflexive Impersonal in Portuguese', in: *Language* 52: 779-810.

Nieuwenhuijsen, P.
1974 'Infinitief in plaats van deelwoord', in: *Spektator* 3 (1973-1974), 477-479.
1976 'A. Evers. The transformational cycle in Dutch and German enz.' (besprekingsartikel), in: *Spektator* 5 (1975-1976), 589-602.

Vennemann, T.
1974 'Topics, subjects, and word order: From SXV to SVX via TVX', in: Anderson, J. M. en C. Jones (eds.), *Historical Linguistics I. Syntax, morphology, internal and comparative reconstruction.* Amsterdam enz.

Zwart, H.
1979 *V-klusters en V-raising in het Nederlands* (doctoraalscriptie ATW Groningen).